

УДК 94 (439)«1940/1945»

DOI <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2022.4.7>**Леррі Ронай,**

*аспірант кафедри Античності, Середньовіччя та історії України домодерної доби
факультету історії та міжнародних відносин
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
orcid.org/0000-0002-3482-9656
lerri1993@gmail.com*

ДІЯЛЬНІСТЬ МАЛИХ ЦЕРКОВ В УМОВАХ ПОСИЛЕННЯ АВТОРИТАРНИХ ТЕНДЕНЦІЙ У ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ ГОРТІВСЬКОЇ УГОРЩИНИ У 40-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

Статтю присвячено дослідженню питання формування державної політики щодо діяльності малих церков в Угорщині у 40-х роках ХХ століття. У статті автор здійснює аналіз правового становища малих церков у 40-х роках гортівської Угорщини, де впродовж останніх десятиліть державно-церковні відносини вибудувалися у формі координаційної системи віросповідань. Автор у статті наголошує, що відповідно до поділу віросповідань на «прийняті за законом», «визнані законними» та «невизнані», «не визнані» державою релігійні громади (малі церкви), які безпідставно називали «сектами», упродовж 40-х років потерпали не тільки від відкритого цькування з боку державних правоохоронних органів, а й від обмеження або цілковитої заборони їхньої діяльності. Автор висвітлює зміст наказів Міністерства внутрішніх справ Угорщини щодо запобігання діяльності заборонених сект, матеріалів слідчих органів жандармерії, рішень військових трибуналів і робить висновок, що угорський уряд не мав на меті змінити свою дискримінаційну політику на більш ліберальну щодо діяльності малих церков. Автор зосереджує увагу на проблематиці сектантського питання, яке варто розглядати як важливу частку державного політичного процесу та геополітичних інтересів. У статті автор зазначає, що нормативно-правова заборона діяльності малих церков в Угорщині означала розширення дискримінаційних процесів, зокрема й прямих силових дій, спрямованих проти представників зазначених релігійних конфесій і їхніх громад. Автор підкреслює, що з погляду авторитарної держави саме існування та діяльність невеликих груп релігійного характеру, які генерували ті чи інші тлумачення теологічних питань, становили загрозу як політичному режимові, так і традиційним релігіям і церквам. У статті автор наголошує, що в численних антисектантських указах і акціях простежуються політичний та ідеологічний вплив Німеччини й однозначний прояв посилення авторитарних тенденцій у режимі М. Горті.

Для вирішення наукових завдань, що стосуються дослідження питання формування державної політики щодо діяльності малих церков в Угорщині у 40-х роках ХХ століття, у статті опрацьовано угорськомовні наукові праці з даної тематики.

Ключові слова: Угорщина, політика, церква, держава, взаємини.

Lerri Ronai,

*Postgraduate Student at the Department of Ancient,
Middle Ages and Premodern History of Ukraine,
Faculty of History and International Relations
Uzhhorod National University
orcid.org/0000-0002-3482-9656
lerri1993@gmail.com*

ACTIVITIES OF SMALL CHURCHES IN THE CONDITIONS OF THE STRENGTHENING OF AUTHORITARIAN TENDENCIES IN THE POLITICAL LIFE OF HORTHY'S HUNGARY IN THE 40'S OF THE 20'TH CENTURY

The article is devoted to the study the issue of the formation of state policy regarding the activities of small churches in Hungary in the 40's of the 20'th century. In the article, the author analyzes the legal status of small

churches in the 40's of Horthy's Hungary, where during the last decades, state-church relations was built in the form of a coordination system of faiths. In the article, the author emphasizes that, according to the division of religions into "accepted by law", "recognized legal" and "unrecognized", the "unrecognized" by the state, religious communities (small churches), which were unjustifiably called "sects" during the 40s, suffered not only from open harassment by state law enforcement agencies, but also from limiting or completely banning their activities. The author highlights the contents of the orders of the Ministry of Internal Affairs of Hungary regarding the prevention of the activities of banned sects, the materials of investigative bodies of the gendarmerie, the decisions of military tribunals and concludes that the Hungarian government did not intend to change its discriminatory policy to a more liberal one regarding the activities of small churches. The author focuses attention on the problematic of the sectarian issue, which should be considered as an important part of the state political process and geopolitical interests. In the article, the author notes that the legal ban on the activity of small churches in Hungary meant the expansion of discriminatory processes, including direct force actions directed against representatives of the specified religious denominations and their communities. The author emphasizes that from the point of view of an authoritarian state, the very existence and activity of small groups of a religious nature, which generated certain interpretations of theological issues, posed a threat to both the political regime and traditional religions and churches. In the article, the author underlined that numerous anti-sectarian decrees and actions show a certain political and ideological influence of Germany and an unequivocal manifestation of the strengthening of authoritarian tendencies in the regime of M. Horthy.

In order to solve scientific problems related to study the issue of the formation the state policy regarding the activities of small churches in Hungary in the 40's of the 20'th century, the article deals with Hungarian-language scientific papers on this topic.

Key words: Hungary, policy, church, state, relationship.

Постановка проблеми. Автор свідомий того, що стаття досліджує тільки обмежений період у формуванні державної політики щодо діяльності малих церков в Угорщині у 40-х рр. ХХ ст. Дослідження проблематики сектантського питання як важливої складової частини державного політичного процесу та геополітичних інтересів є важливим для розуміння посилення авторитарних тенденцій у режимі М. Горті.

Аналіз дослідження. Дослідження формування державної політики щодо діяльності малих церков в Угорщині у 40-х рр. ХХ ст. передбачає детальне опрацювання архівних матеріалів, наукових праць учених-політологів, релігієзнавців і правників. Вивченню й аналізу специфіки формування дискримінаційних процесів, зокрема і прямих силових дій, спрямованих проти представників малих церков та їхніх громад в Угорщині у 40-х рр. ХХ ст., присвячено наукові дослідження вітчизняних і зарубіжних учених. Серед них: Є. Немеш Беранне, Л. Кардош, К. Лані, З. Ністор, Г. Шалац, І. Шомоді й інші.

Мета статті. Метою статті є аналіз формування державної політики щодо діяльності малих церков в Угорщині у 40-х рр. ХХ ст.

Виклад основного матеріалу дослідження. Заборони малих церков продовжилися наступними роками. У січні 1941 р. було заборонено діяльність декількох невеликих громад. 1 липня того ж року припинила свою діяльність в Угорщині Армія спасіння. У 1942 р. заборона торкнулася,

окрім інших менших громад, Будапештської громади старокатолицької церкви, а в 1944 р. її було остаточно заборонено (A magyar, 1987). Того ж року вийшов ще один знаковий наказ Міністерства внутрішніх справ, згідно з яким влада на всіх рівнях повинна була «запобігати діяльності заборонених сект». Це означало безповоротність ухвалених рішень і вказувало на те, що в перспективі, принаймні найближчій, угорський уряд не збирався змінити ставлення до малих церков на більш ліберальне. Серед «невизнаних» конфесій на початку 1940-х рр. хвиля заборон не торкнулася лише методистів (Szigeti, 1987, old. 247).

У цьому контексті варто брати до уваги, що про обмеження чи заборону діяльності релігійних громад, які «загрожували захисту й ексклюзивності історичних християнських церков», зазвичай повідомляли багато угорських газет (Pesti Hírlap, Nemzeti Újság, Magyar Nemzet та інші). Але переслідування окремих конфесій урядом не афішувалося, а отже, не зафіксоване в офіційних актах виконавчої влади Угорщини й не відображене в угорській пресі.

Дослідницьку увагу привертає той цікавий факт, що водночас із діями уряду П. Телекі в Угорщині (1939–1941 рр.) у Румунії маршал І. Антонеску, який перебував при владі в 1940–1944 рр., заборонив діяльність невеликих церков, зокрема й баптистів, і конфіскував їхнє майно. Обґрунтування антисектантських заходів у Румунії було подібним до виправдання угорської влади:

нібито діяльність цих малих церков справляла згубний вплив на державне життя та духовно-моральний стан суспільства (Salacz, 1975).

На наш погляд, сектантське питання варто розглядати як важливу складову частину загальнодержавного політичного процесу та формування геополітичних реалій. Прірва між церковними конфесіями з різним статусом, про яку вже йшлося вище, була значною мірою зумовлена адаптацією релігійних відносин до угорських умов на територіях, що були приєднані до Угорщини після Першого віденського арбітражу. Так, після захоплення Карпатської Русі прем'єр-міністр П. Телекі (від 16 лютого 1939 р.) видав особливе розпорядження з релігійних питань, у якому визначив найважливіші права «прийнятих за законом» (традиційних), «визнаних законними» і «невизнаних» конфесій на приєднаній території. Відповідно до цього розпорядження, усі діти повинні були прийняти релігію однієї із законних конфесій. Якщо ж батьки не належали до жодної з них, представники державної влади самі мали вказати, до якої конфесії повинна належати дитина (Magyarország, 1940, old. 820–822).

Що означало офіційне тлумачення угорською владою поняття релігійної конфесії на початку 1940-х рр., зрозуміло із Закону, який позбавив іудейську релігію статусу прийнятої конфесії та понизив її статус до законно визнаної, а також пов'язаного з ним міністерського обґрунтування. Автор законопроекту, міністр у справах релігії та народної освіти Б. Гоман пов'язував найбільш сприятливий правовий статус релігійних конфесій з їх історією й аргументами, що можуть бути висунуті на користь підтримання їхнього тісного зв'язку з державою. Зрозуміло, що така позиція спиралася тільки на інтерес держави та враховувала тільки її розуміння значення тієї чи іншої конфесії. За словами Б. Гомана, «визнані законними» церкви – це історично сформовані релігійні конфесії, тісні відносини яких із державою сформувалися внаслідок природного історичного розвитку та розвиваються в різних напрямках. Джерелом публічно-правового становища визнаних церков є їхнє далекоюсянне історичне минуле, що ґрунтується на міцному внутрішньому зв'язку, який існував між Угорською державою та християнською релігією протягом десяти століть.

На практиці нормативно-правова заборона діяльності малих церков в Угорщині означала розширення дискримінаційних заходів, а іноді і прямих силових дій, спрямованих проти представників зазначених конфесій та їхніх громад. Важливо розуміти, що заборонаю малих церков влада намагалася досягнути й побічних цілей. Так, вона скерувала в єдине русло досить розрізнену до того діяльність місцевих органів щодо тлумачення нормативно-правових актів. Уряд дістав більше можливостей для потужного стеження за крайніми правими та лівими політичними рухами. Для «законного оформлення» реалізації цих можливостей у червні 1942 р. при Міністерстві внутрішніх справ було створено Державний центр оборони з офіційною метою координації на загальнодержавному рівні стеження за політичними та громадськими організаціями та рухами, які «спрямовані проти внутрішнього порядку країни та чиї інтереси порушують інтереси національної оборони» (Berráné, 1977, old. 377–380). Також для інтенсифікації цього напрямку роботи того ж року Міністерством внутрішніх справ було організовано негайний перепис «ненадійних» з погляду державної безпеки осіб. Ці «ненадійні та небезпечні елементи» були поділені на три групи: ті, хто шкодять у сфері правоохоронних органів, у сфері громадської безпеки й у сфері державного управління. Як було зазначено в одному з міністерських документів, «сюди входять переконаний комуніст, етнічний агітатор, єврей, сіоніст, який виконує шкідливу діяльність, розповсюджує страшних брехливих новин, сектант, шпигун, котрий займається антивоєнною пропагандою або агітує проти угорських державницьких ідей». Варто звернути увагу, що тут ідеться вже про будь-якого сектанта, а не тільки «непорядного» чи «небезпечного», як це визначалося раніше. Проти всіх цих категорій осіб передбачалися жорсткі «превентивні заходи», що означало здебільшого постійний нагляд поліції або інтернування.

Рішення щодо заборони малих церков запроваджувалося дуже швидко. Інформація про це, а також про проведення антисектантських заходів регулярно з'являлася у щомісячних рапортах районних відділів поліції. Уже на початку 1940-х рр. малі церкви практично не могли нормально проводити богослужіння. Майно, яке належало малим церквам, переважно культові

будинки, за короткий період часу було конфісковано. Надзвичайно швидко урядові розпорядження почали виконувати й на приєднаних наприкінці 1930-х рр. територіях. Про це свідчить звіт керівника поліції міста Берегова, згідно з яким уже через кілька днів після опублікування розпорядження Міністерства внутрішніх справ у місті було вжито суворих санкцій до адвентистів за незаконне проведення зібрання (A magyar, 1987).

Восени 1941 р. суттєво змінилася структура поліцейського звітування про боротьбу з «небезпечними» організаціями та рухами. До того релігійні конфесії іноді з'являлися в рапортах окружних капітанів поліції, але це були нерегулярні, епізодичні згадки. Після того почав застосовуватися єдиний зразок, за яким до Міністерства внутрішніх справ повинні були надсилатися звіти про спостереження над небезпечними проявами в суспільному житті, джерела порушень були розбиті на 8 груп. Майже водночас у поліцейській документації почала фігурувати інформація про дотримання постанови про заборону діяльності більшості «невизнаних» конфесій та інших небажаних громадських течій, організацій, рухів. Першою за ступенем небезпечності групою, за приписом міністра внутрішніх справ, були крайні праві політичні угруповання, другою – крайні ліві, а третьою – «сектантські рухи». Було наголошено на тому, що ці рухи пропагують «анти-мілітаристські ідеї комунальної (спільної) власності або вільне кохання». Звичайно, у цьому відчувається ідейний вплив на угорське суспільство радянського комунізму, але важливіше інше – це свого роду «демонізація», розлюдження малих церков. Вище ми спостерігали це на прикладі ставлення до військової служби. Як бачимо, угорські урядові чиновники були готові використовувати будь-які вигадки та перекручення дійсності для досягнення бажаного розлюдження. Адже ні пропагування життя в комунах, ані будь-які заклики, що заперечували традиційні сімейні цінності, абсолютно не були характерними для жодної з малих церков. Це були надумані, не підкріплені жодними реаліями приводи для звинувачення, і вони, як з'ясовано, були різні. Усі ці відштамповані звинувачення однаково адресувалися Армії порятунку, еговістам, п'ятидесятникам тощо, попри різні зміст і форми діяльності цих релігійних

конфесій. Зазначені поліцейські звіти іноді відзначалися прискіпливою детальністю. З них випливає, що всі переміщення окремих членів малих церков, зокрема й ті, що ніяк не пов'язані з релігійною діяльністю, контролювалися значно ретельніше, ніж раніше, практично так само, як переміщення «політично небезпечних елементів» (Szigeti, 1987, old. 249).

У щомісячних звітах про осіб, які були заарештовані, ув'язнені чи інтерновані за участь у незаконних зібраннях (зокрема, у приватних будинках) або за «сектантську агітацію», є значна кількість рапортів, які містили дедалі безглуздіші обвинувачення й дедалі суворіші засудження. У поясненнях щодо вироків автори цих рапортів майже цілком перейняли мовні формулювання кримінальних проваджень. У деяких із них не було навіть натяків на релігійний зміст, що підтверджує: для державної репресивної машини важливими були самі каральні дії, а не реальні приводи для обвинувачення. Про спрощення механізму призначення вироків свідчить такий фрагмент із документа тих часів (цитуюмо майже дослівно): «У сфері контролю за сектантською агітацією ми виявили, що <...> члени секти Свідків Іегови провели несанкціоноване зібрання. Як наслідок, проти його учасників негайно було порушено кримінальну справу шляхом притягнення їх до королівського окружного суду, де всіх засудили до ув'язнення від 8 днів до 3 місяців <...> Чотирьох із них поставлено під нагляд поліції, а щодо двох із них, після відбуття ними покарання, започатковано їх інтернування».

Показово, що в багатьох випадках придумання малих церков пояснювалося не спричиненими війною надзвичайними обставинами, через які посилюється загроза суспільній безпеці та громадському порядку, а ідеологічними причинами та «необхідністю захисту історичних церков». Зважаючи на загальний вплив, наприклад, католицької церкви та Свідків Іегови на угорське суспільство в порівняльному аспекті, остання аргументація не може витримати жодної критики. Попри це, у грудні 1941 р. начальник поліції міста Капошвар особисто запропонував міністру внутрішніх справ заборонити діяльність секти адвентистів, оскільки у своїй агітації з метою залучення вірників вони «вчиняли образливо» щодо віровчення історичних церков. У березні 1942 р.

в доповіді поліції міста Чонград є така інформація про адвентистів: «Конгрегація послідовників Біблії в Угорщині намагалася поширюватися по селянських хуторах. Було прийнято заходів до того, щоб ця спроба не вдалася, оскільки <...> не бажано, щоб у ці важкі часи розширення секти спричинило нерівність і розбрат серед римо-католицького, досить релігійного селянського населення. Ближче до кінця війни поліцейські звіти ставали більш лаконічними. У 1944 р. майже з усіх місцевих відділів поліції повідомляли Міністерство внутрішніх справ про «повне припинення діяльності сектантських рухів» (Vajor, 1988, old. 8).

Після згаданого вище рішення Міністерства внутрішніх справ Угорщини про цілковиту заборону діяльності більшості «невизнаних» конфесій, які нібито «загрожують інтересам національної безпеки» (1939 р.), детальні рапорти за цими справами готували органи не тільки поліції, а й жандармерії. Відомості з них узагальнювалися національним штабом кожні 2–3 місяці, після чого надсилалися до вищого керівництва. Саме з рапортів жандармерії випливає, що для влади не залишалися таємницею ані розмови на релігійних зібраннях, навіть у малих селах, ані приватні розмови, якщо відповідні органи вважали за потрібне мати цей матеріал. У середньому за місяць до вищих органів надходило приблизно сто доповідних про участь у зібраннях заборонених «сект», про «сектантську агітацію». Підлягали регулярній конфіскації сотні примірників преси. Нерідко траплялися випадки арештів, утримання під вартою, переведення осіб під нагляд поліції.

Як трапляється у випадках, коли на повну міць починає працювати репресивна машина в авторитарній державі, репресій у тому чи іншому вигляді зазнавали не тільки офіційно заборонені церковні конфесії, а й громади. Насамперед це стосується методистів і баптистів. Так, чимало методистів опинилися у списках осіб, яких підозрювали в симпатіях до комуністів. За ними було запроваджено таємний нагляд, їхні помешкання зазнали обшуків. Було заарештовано низку баптистських проповідників, хоча баптизм мав статус «визнаної законною» релігії ще за розпорядженням міністра у справах релігії та народної освіти № 77.092 від 1905 р. Але всі намагання баптистів посилатися на це розпорядження та на свій статус виявилися марними, причому таке

ставлення з боку держави підтримували і представники громадськості (Somogyi, 1941; Szakály, 1989, old. 75).

Архівні документи переконливо свідчать про те, що важливим засобом «вирішення сектантського питання» з боку держави стала загальнонаціональна акція проти Свідків Ієгови, розпочата у вересні 1942 р. Центром державної оборони. Виконання акції було покладено переважно на жандармерію. Політико-ідеологічною передумовою слугував постулат про те, що значна кількість єговістів є посібниками комуністів. Варто згадати вже наведену вище характеристику єговістів за матеріалами органів внутрішніх справ за 1934 р.: «Вони дуже фанатичні, і перехід від їх учення до комунізму дуже легкий». Отже, слідчі органи місцевих жандармерій активно взялися до розшуку всіх членів конфесії Свідків Ієгови, а насамперед її лідерів, яких було віднесено до табору «політично неблагонадійних елементів», хоча на практиці було складно довести звинувачення єговістів у пособництві комуністам. Унаслідок такої ревної діяльності за короткий час було репресовано приблизно 1 200 членів конфесії. Більшість із них було депортовано до жандармських казарм або таборів для інтернованих – Надьканіжа, Кіштарча й інших, – де вони зазнали жорстокого поводження, зокрема катування електричним струмом. Окрім інтернування, вироками були засудження до різних строків. Так, військовий трибунал у місті Пейч засудив одного єговіста до 8 років позбавлення волі за «невірність». 21 листопада 1942 р. на судовому процесі в селищі Самошфалва (нині це частина румунського міста Клуж-Напока) за схожим обвинуваченням було засуджено загалом 77 осіб: семеро – до різних строків ув'язнення (максимум 8 років), інші – до інтернування або передачі під нагляд поліції. Загальнонаціональна акція проти Свідків Ієгови 1942 р. супроводжувалася актами публічного приниження й насильства. У літературі описаний випадок, коли п'ятеро єговістів були публічно побиті на переповненій ринковій площі Тісалок. Також траплялися акти наруги над похованнями, які деякі дослідники пов'язують із спробою відродження середньовічного трактування ересі. Ідеться про наругу над могилами покійних єговістів, тіла яких викопували з римо-католицьких кладовищ (Vajor, 1965, old. 8; Lányı, 1948, old. 38).

У першій половині 1943 р. репресії проти єговістів тривали як на загальнодержавному, так і на місцевому рівнях, а переслідування загалом стало більш жорстким. Показовим у цьому плані став військовий суд Генерального штабу армії, який відбувся 14 січня 1943 р. Він засудив за тим же звинуваченням у «невірності» трьох впливових лідерів Свідків Іегови до смертної кари. Трохи пізніше начальник штабу угорської армії, генерал-полковник Ф. Сомбатгеї замінив цей вирок на довічне позбавлення волі й позбавлення права займати державні посади строком на 10 років. 52 єговісти були засуджені до 6 місяців ув'язнення, ще 8 справ було передано до командування першого армійського корпусу. Суворі вироки суд Генерального штабу пояснив тим, що звинувачені не тільки продовжували діяльність у незаконних (тобто заборонених) об'єднаннях, але й учинили змову проти держави, підбурювали людей проти військової служби, переховували втікачів від призову до лав збройних сил. Зрозуміло, що такі жорстокі репресії ставили конфесію Свідків Іегови на межу виживання або знищення. Окрім того, це був сигнал і іншим малим церквам про те, що влада не збирається зупинитися перед будь-якими формами насильства, якщо сама для себе вирішить, що таке насильство виправдане справою «забезпечення національних інтересів» Угорщини (Balogh, 1986).

Зміст багатьох винесених вироків залишає свідоцтво про швидкий процес зміни ставлення держави до малих церков у негативний бік, який тривав протягом воєнних років, а також про посилення репресій державного апарату. У першій половині 1942 р. вирок із простим формулюванням «сектантська діяльність» призводив до ув'язнення на строк від декількох тижнів до декількох місяців. У другій половині того ж року, починаючи з кінця літа, за таку ж саму «сектантську діяльність» суди призначали вже до декількох років позбавлення волі. Військові суди в окремих випадках виносили ще суворіші вироки, особливо єговістам і назарянам – за відмову брати в руки зброю в умовах війни. Можна по-різному ставитися до такої відмови, але серед вироків були довічне ув'язнення й навіть смертна кара. Варто зазначити, що загалом відмова від військової служби становила відносно невелику частку звинувачень членів малих церков. Таку відмову

культивували лише дві релігійні громади – саме єговісти й назаряни – у руслі антимилітаризму, проте на перший план у звинуваченнях часто виходила загроза суспільній небезпеці та громадському порядку, а не антимилітаризм, навіть попри воєнний стан у країні. Інтернованих єговістів і назарян із в'язниць і таборів нерідко переводили до концтаборів або на виконання важких робіт, зокрема й в інші країни (насамперед Німеччину та Югославію) (Carr, 1993; Kardos, 1988). Так, у липні 1943 р. з репресованих єговістів було сформовано робочу роту № 801 для роботи на мідних копальнях у Борі. Також є свідчення, згідно з якими нілашисти після приходу до влади проводили публічні страти єговістів.

Ототожнення малих церков і єврейства в Угорщині дослідники пов'язують з одночасним набранням чинності та дотриманням законодавчих актів, що стосувалися євреїв, і нормативно-правових актів, які регулювали заборону діяльності більшості «невизнаних» конфесій. Разом це створило узагальнюючий негативний ефект громадської думки, що іноді набував крайніх проявів. Наприклад, в Угорщині були регіони та місцевості, де місцева влада чомусь ставила на одну дошку баптистів і євреїв, особливо не замислюючись щодо логічних зв'язків. Баптистам у цих населених пунктах відмовили в соціальних виплатах лише на підставі того, що, на думку представників місцевої влади, «євреї і баптисти не мають на це законного права» (Balogh, 1988, old. 92).

Окремою важливою проблемою тематики даного підрозділу є ставлення «прийнятих за законом» і «визнаних законними» церков до так званих малих конфесій після їх заборони. Найбільш тісний зв'язок із державою, природно, підтримувала Католицька церква. Такий зв'язок спостерігався й у справі придушення «сект», причому свій початок він бере ще із 1930-х рр. Інакше кажучи, католицькі священники нерідко підтримували державні органи, зокрема жандармерію, у переслідуванні представників малих церков. Однак ці питання обговорювалися і на найвищих рівнях угорської церковної ієрархії. Так, в одному з листів до князя-примаса Д. Шереди єпископ із міста Веспрем Д. Цапик висловлював невдоволення «недостатнім виконанням» вказівок Міністерства внутрішніх справ компетентними органами. Роздратування

єпископа викликали повідомлення, отримані від священників єпархії, згідно з якими баптисти приймали членів заборонених церков, а це означало, що останні продовжували свою діяльність, попри заборону, і, що навіть важливіше, намагалися використовувати чинні законодавчі рамки для «проповідання своїх небезпечних доктрин». На думку Д. Цапика, такі дії «сектантів» саботували заборону Міністерства внутрішніх справ і становили серйозну загрозу інтересам Католицької церкви. У цій справі князь-примас був цілком на боці єпископа Д. Цапика. Він схвально сприймав згадані вище розпорядження Міністерства – як такі, що захищають інтереси національної оборони, соціального миру та релігійного життя. Отже, не дивно, що він вітав посилення заходів влади щодо вирішення так званого «сектантського питання» і закликав навіть до більш рішучих дій. Така його позиція повинна була сприяти посиленню співпраці між державою та католицькою церквою. Це було природно, оскільки державні та католицькі інтереси у ставленні до вирішення «сектантського питання» практично збігалися. Про це свідчать такі слова князя-примаса, адресовані міністрові внутрішніх справ (ідеться про розпорядження про заборону малих церков): «Служіння високим інтересам, які Ваша Високоповажність прагне захистити за допомогою цього розпорядження, змушує мене з повагою звернути увагу на це явище». Окрім того, за деякими архівними даними, ієрархи католицької церкви ставилися до «невизнаних» конфесій навіть радикальніше, ніж угорський уряд. Наприклад, у 1941 р. останній визнав законність діяльності Старої католицької церкви. Проти цього рішуче виступив князь-примас Д. Шереді.

Окрім представників найвищих щаблів церковної ієрархії, інтерес до так званого «сектантського питання» у роки Другої світової війни виявляли й інші угорські католики. Так, окрім Д. Цапика, особисто князю-примасу в 1941 р. писав угорський комісар францисканського ордену на Святій землі М. Майшаї. У своєму листі він виступав проти можливого посилення впливу адвентистів, ототожнював діяльність адвентистської церкви зі спиритуалізмом, характеризуючи її як «два колеса диявола, які нищать душу». Зрозуміло, що такі паралелі й ототожнення не свідчать ні про що

інше, окрім необізнаності автора листа в богословських питаннях (Lányi, 1948, old. 38).

Так само, як церковні ієрархи, органи внутрішніх справ Угорщини були зацікавлені в підтримуванні та зміцненні тісних прямих відносин між державною владою та католицькою церквою. Такий висновок дозволяє зробити, наприклад, тон листа міністра внутрішніх справ до князя-примаса від 26 вересня 1942 р., у якому йдеться про аналізовану вище акцію Центру державної оборони проти членів конфесії Свідків. Показово, що листа було надіслано за декілька днів до безпосереднього початку акції. Міністр внутрішніх справ надає князю-примасу інформацію про те, яких «успіхів» було досягнуто у процесі слідчих дій, надсилає деякі документи, покликані довести, що єгови́сти агітують не лише проти уряду, а й проти Католицької церкви, самого папи римського й загалом католицької релігії. На місцевому рівні влада іноді вдавалася до репресивних дій не із власної ініціативи, а на прохання католицького духовенства. Наприклад, одного баптистського проповідника було інтерновано, а потім – після звільнення – переведено під нагляд поліції після повідомлення парафіяльного священика в селі Офехерто. Зроблено це було з метою «захисту політичної і громадської безпеки», а баптисти були документально схарактеризовані як «небезпечний назаретський подразник» (A magyar, 1987).

Так звані «антисектантські» статті друкувалися в католицькій церковній пресі і в 1920–1930-х рр., проте в 1940-х рр. вони почастишали. В угорській суспільній свідомості, яка значною мірою була під впливом католицьких догматів та ідей, це формувало й посилювало образи «грішних сект», які не могли сприйматися інакше, ніж небезпечні вороги. Згадуваний вище публіцист, редактор газети «Угорська культура» З. Ністор виклав своє ставлення до малих церков в одному з буклетів руху «Католицька дія» (Nyisztor, 1926). Католицьку церкву він образно порівнює зі стійким кораблем, який пливе до Неба у «світлому морі життя», а так звані «секти» – з піратами, що бештають у «темному, бурхливому морі помилок». Цитуємо майже дослівно: «Пірати вже вимерли <...> Їх винищили броненосні судна сучасних держав, як і жандарми й пандури винищили голоту й босоту Баконя та Алфьолда.

Але, здається, вони не зникли з духовного світу, з релігійного життя. Та більше, їх кількість зросла, вони стали спритнішими, сміливішими, небезпечнішими, ніж будь-коли». Отже, на тлі урядових репресій З. Ньістор убачав у малих церквах чи не найбільшу загрозу і для Католицької церкви, і для угорського суспільства загалом. Щодо витоків «сектантства», він писав: «Сучасні секти поділяють гріх Лютера-Кальвіна, якщо вони відкидають непогрішну постать Учителя, роблять Святе Письмо єдиним джерелом віри і вимагають для всіх людей вільно тлумачити Писання» (Nyisztor, 1926, old. 11–19). Як і багато інших представників духовенства, і не тільки Католицької церкви, З. Ньістор, керуючись церковними догматами, засуджував будь-які релігійні ініціативи, якщо вони не приймають виняткової ролі саме його церкви. Із цього погляду баптисти, єговісти чи хтось інший – усі були однакові.

Такі погляди, що їх висловлював З. Ньістор, були широко представлені в католицькій пресі Угорщини першої половини 1940-х рр. Автори різних матеріалів активно звинувачували Америку як «батьківщину» малих церков, а отже, і релігійного безладу. Розповідаючи, наприклад, про баптистів у 1941 р. в газеті «Католицький шлях», автор статті писав: «Англія й Америка стали найбільшими місцями, де вони збираються. США дали їм, разом з адвентистами та Армією спасіння, нову силу і гроші. Щодо європейської пропаганди, вони діяли об'єднано, а вдома, у країні необмежених можливостей, розділені на декілька груп» (Hajós, 1941, old. 3). Цей вислів означає, що у США та на Заході діяння баптистів можна сприймати «терпимо», але в Угорщині це дуже «небезпечна секта». Такі розмірковування тодішніх авторів доповнювалися спробами доводити, що католицька релігія (і насамперед догматика) є єдино й винятково правильною. Прочитуємо фрагмент зі статті: «Коли ці похилі гілки потечуть назад до єдиного справжнього джерела нашого Господа Христа (автор має на увазі – до Римо-католицької церкви)? Чи знає кожен католик, що має нескінченні скарби у своїй священній релігії – на відміну від дрібних релігійних сект?» (Hajós, 1941, old. 3). Інші автори підкреслювали, що так звані малі церкви часто мають політичну мотивацію своєї діяльності. Прикладом спроби довести цей постулат є стаття,

надрукована в 1942 р. в журналі «Угорська культура». Її автор несподівано намагається підійти до розгляду так званого «сектантського питання» з позиції індивідуальної психології. Він досліджує зв'язок між єретичними рухами Раннього середньовіччя, Реформацією та новітніми релігійними конфесіями ХХ ст. Усі вони, на думку автора, були або є носіями енергії, що підриває суспільний порядок і роздуває політичну ненависть. Його висновок узагалі вириває так зване «сектантське питання» з релігійного контексту: «Можна сміливо констатувати, що у другому тисячолітті християнства майже не існує сект, які були би сформовані на суто релігійних засадах». Зростання та посилення впливу таких малих конфесій («сект») у статті пояснюються переважно грішною природою особистості, яка тяжіє до новизни, не вбачаючи в ній беззаконня. Відхід від цієї грішної природи полягає у зверненні до католицизму, причому навіть не як до ідеології, а як до вселенської Римської церкви, що має істинну релігійну винятковість (Gál, 1942, old. 185–187). В іншій статті, також за 1942 р., ставиться проблема католицьких священників, які покинули своє служіння, відвернулися від римського католицизму та перейшли до реформатів або греко-католиків. На думку автора, цих священників «засмоктали» протестантські «секти», «завезені контрабандою» в Угорщину (Szigeti, 1987).

Зрештою, ще однією особливістю системних випадів проти малих церков в угорській католицькій пресі першої половини 1940-х рр. було більш активне вираження праворадикальних, екстремістських поглядів на дану проблему. Прикладом слугує один із бюлетенів «Католицької дії» за квітень 1940 р., що містить одразу декілька статей із приниженням малих церков і виразним антисемітським відтінком. У цих статтях можна знайти твердження, що всі члени малих конфесій – люди «нешасні, розгублені, хворі на мозок, доступні для сприйняття будь-яких спотворених ідей», які повсюдно «розмазують бруд своїх каламутних мізків» і силоміць навішують його на людей. Це ідеальний образ ворога, який робили з малих церков автори таких матеріалів. Вони писали, що через «секти» здійснювалася антихристиянська агітація єврейського капіталу. Цитуємо майже дослівно: «Не слід думати, що всі вони розпалені апостольським священним вогнем <...> Америка розігриває

своє апостольство в сумнівних буклетних грошах. Єврейським і капіталістичним панам Америки не до вподоби, що Католицька церква рішуче обстоювала права робітників <...> Цих вгодованих панів не тішить, що вони утримують десятки тисяч людей у рабстві, на голодному пайку, хоча церква і папа вчать, що капітал існує не сам для себе». Таким чином католицькі ненависники малих конфесій розробили власні інтерпретації антисемітської теорії єврейської таємної «світової змови». Згідно з такими інтерпретаціями, «секти» виникають через те, що американські та єврейські магнати, намагаючись уникнути викриття з боку об'єднаних католиків, фінансують окремих осіб (переважно політиків

або юристів), які стають «засновниками нових релігій» і розгортають активну діяльність проти істинної католицької релігії, церкви, папи римського. Ці магнати уособлюють систему «безбожного капіталізму» і мають зі створення нових малих церков свій хист, оскільки цим відволікають увагу від проголошених Католицькою церквою соціальних вимог і забезпечують собі можливість збагачуватися й надалі.

Отже, наприкінці 1930-х і в першій половині 1940-х рр. в Угорщині різко загострилося так зване «сектантське питання», яке полягало в боротьбі єдиного блоку держави та Католицької церкви проти так званих малих конфесій.

Список використаних джерел:

1. Magyarországi rendeletek tára, 1939. (1940). Budapest : Kiadja A Magyar Királyi Belügyminisztérium. 2616 old.
2. A magyar protestantizmus 1918–1948. (1987). Szerk. L. F. Lendvai. Budapest : Kossuth Könyvkiadó. 380 old.
3. Bajor Nagy E. (1965). Befelé nézők. Szabad Föld. évf. XXI. 51 sz. Old. 8.
4. (1988). Emléklapok 4. Egyháztörténeti és hitépítő írások / M. Balog et al. Budapest : Magyarországi Baptista Egyház. 95 old.
5. (1986). Magyarország a XX. században. Második kiadás / M. Balog et al. Budapest : Kossuth Könyvkiadó. 534 old.
6. Beráné Nemes É., Hollós E. (1977). Megfigyelés alatt <...> Dokumentumok a horthysta titkosrendőrség működéséből (1920–1944). Budapest : Akadémiai Kiadó. 487 old.
7. Carr J.J. (1993). Megtört kereszt, Hitler és az okkultizmus. A náciizmus és a New Age kapcsolata. Budapest : Kiadja a Hit Gyülekezete. 287 old.
8. Gál F. (1942). A szekták mozgatóerői. Magyar Kultúra. évf. XXIX. 24 sz. Old. 185–187.
9. Hajós J. (1941). Egy eretnokség sorsa és a mai helyzet. Katolikus Ösvény. évf. VII. 8 sz. Old. 3.
10. Kardos L., Szigeti J. (1988). Boldog emberek közössége. A magyarországi nazarénusok. Budapest : Magvető Könyvkiadó. 631 old.
11. Lányi K. (1948). Szekták a demokráciában. Budapest : Valóság Kiadó. 45 old.
12. Nyisztor Z. (1926). Szekták Magyarországon. Budapest : Szent István Társulat. 89 old.
13. Salacz G. (1975). A magyar katolikus egyház a szomszédos államok alatt. München : Aurora Könyvek. 148 old.
14. Somogyi I. (1941). A baptisták. A baptista vallásfelekezet vázlatos ismertetése. Budapest : A “Magvető” könyvkereskedés bizománya. 18 old.
15. Somogyi I. (1947). A vallásszabadság és a baptisták rövid történelmi és közjogi megvilágításban. Budapest. 178 old.
16. Szakály S. (1989). Egy közbiztonsági testület létrehozása a 19–20. század fordulóján. (A Magyar Királyi Csendőrség). Rendi Társadalom-Polgári Társadalom 3. Társadalmi konfliktusok. Salgótarján. Old. 325–330.
17. Szigeti J. (1987.) A kisebb magyarországi egyházak. A könyvben: A magyar protestantizmus 1918–1948. Szerk. L. F. Lendvai. Budapest : Kossuth Könyvkiadó. 380 old.

References:

1. Magyarországi rendeletek tára, 1939. (1940). [Repository of Hungarian decrees, 1939]. Budapest : Kiadja A Magyar Királyi Belügyminisztérium. 2616 old. [in Hungarian].
2. A magyar protestantizmus 1918–1948. (1987). [Hungarian Protestantism 1918–1948]. Szerk. L. F. Lendvai. Budapest : Kossuth Könyvkiadó. 380 old. [in Hungarian].
3. Bajor Nagy E. (1965). Befelé nézők. [They are inward looking]. Szabad Föld évf. XXI. 51 sz. Old. 8. [in Hungarian].
4. Balog M., Almási M., Somogyi I., Gerzsenyi L., Gerzsenyi S., Haraszi S., Melath J., Nagy F., Viczián J. (1988). Emléklapok 4. Egyháztörténeti és hitépítő írások. [Memorial pages 4. Church history and faith-building writings]. Budapest : Magyarországi Baptista Egyház. 95 old. [in Hungarian].
5. Balogh S., Gergely J., Izsák L., Jakab S., Pritz P., Romsics I. (1986). Magyarország a XX. században. [Hungary in the XX century]. Második kiadás. Budapest : Kossuth Könyvkiadó. 534 old. [in Hungarian].

6. Beránné Nemes É., Hollós E. (1977.) Megfigyelés alatt <...> Dokumentumok a horthysta titkosrendőrség működéséből (1920–1944). [Under observation...Documents from the operation of the Horthyst secret police (1920–1944)]. Budapest : Akadémiai Kiadó. 487 old. [in Hungarian].
7. Carr J.J. (1993.) Megtört kereszt, Hitler és az okkultizmus. A náciizmus és a New Age kapcsolata. [Broken cross, Hitler and the occultism. The relationship between nazism and the New Age]. Budapest : Kiadja a Hit Gyülekezete 287 old. [in Hungarian].
8. Gál F. (1942). A szekták mozgatóerői. [The driving forces of the sects]. Magyar Kultúra. évf. XXIX. 24 sz. Old. 185–187 [in Hungarian].
9. Hajós J. (1941). Egy eretnekség sorsa és a mai helyzet. [The fate of a heresy and the situation today]. Katolikus Ösvény. évf. VII. 8 sz. Old. 3 [in Hungarian].
10. Kardos L., Szigeti J. Boldog emberek közössége. (1988). A magyarországi nazarénusok. [A community of happy people. The Hungarian Nazarenes]. Budapest : Magvető Könyvkiadó. 631 old. [in Hungarian].
11. Lányi K. (1948). Szekták a demokráciában. [Sects in democracy]. Budapest : Valóság Kiadó. 45 old. [in Hungarian].
12. Nyisztor Z. (1926). Szekták Magyarországon. [Sects in Hungary]. Budapest : Szent István Társulat. 89 old. [in Hungarian].
13. Salacz G. (1975). A magyar katolikus egyház a szomszédos államok alatt. [The Hungarian Catholic Church under the neighboring states]. München : Aurora Könyvek. 148 old. [in Hungarian].
14. Somogyi I. (1941). A baptisták. A baptista vallásfelekezet vázlatos ismertetése. [The Baptists. Outline description of the Baptist religious denomination]. Budapest : A “Magvető” könyvkereskedés bizománya. 18 old. [in Hungarian].
15. Somogyi I. (1947). A vallásszabadság és a baptisták rövid történelmi és közjogi megvilágításban. [Religious freedom and the Baptists in a short historical and public law light]. Budapest. 178 old. [in Hungarian].
16. Szakály S. (1989). Egy közbiztonsági testület létrehozása a 19–20. század fordulóján. (A Magyar Királyi Csendőrség). [The creation of a public safety board at the turn of the 19th – 20th century. (The Hungarian Royal Gendarmerie)]. Rendi Társadalom-Polgári Társadalom 3. Társadalmi konfliktusok. Salgótarján Old. 325–330 [in Hungarian].
17. Szigeti J. (1987). A kisebb magyarországi egyházak. A könyvben: A magyar protestantizmus 1918–1948. Szerk. L. F. Lendvai. [The smaller Hungarian churches. In the book: Hungarian Protestantism 1918–1948]. Budapest : Kossuth Könyvkiadó 380 old. [in Hungarian].